شیعرەکانی (دەنگەکان)م خوێندەوە … لەتیف بێوار

زمانی شیعر بەوە لە زمانی ئاسایی جیادەکرێتەوە کە وشەکانی تۆکمەیی و دەگمەنی و جوانی و فرەمانایی لە خۆ دەگرێت، بۆ دروستکردنی ڕستەو کۆپلەکان بەس مانا لە پێشچاو ناگیرێت، چونکە گەر بەس لەسەر واتا بووەستین ئەوا وتارو قسەی رۆژانەش مانادارن، بەڵکو ئەو شێوەو مەرج و بونیادە شاراوەیەیە‌ زنجیرەی ڕستەکان پێکەوە دەبەستێتەوە، لەگەڵ خوێندنەوەکاندا هەست دەکەین بەر زمانێکی نائاسایی دەکەوین، ئەمەش بە سوود وەرگرتن لە هونەرە جیاواز و فرەکانی رەوانبێژی و کەرەسەی زۆر جیاوازی شیعریی دێتە دی. ئەمەش کارێکی سەرپێیی نییە‌، گەر بمانەویت شیعرێکی باش و کاریگەر بنووسین و پێشکەش بکەین.
ماڵپەڕی (دەنگەکان) کە وابزانم چالاکترین ماڵپەڕی ئەدەبی و هونەری و فیکری کوردییە، بەڕێزو ئەمانەتەوە بە ئەرکی خۆی هەڵدەستێت لە بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکان، بەڵام هەر خاوەنی بەرهەمەکان بەرپرسن لە کەموکورتی ناو بەرهەمەکانیان، بۆیە وا باشترە ئاسان تەماشای نووسینی شیعر نەکەین و هەر خەیاڵێك هات بە مێشکماندا یەکسەر ناوی شیعری لێ نەنێین و رەوانەی ماڵپەڕی دەنگەکانی بکەین، رەنگە کە من لێرەدا ئەم سەرنجانە دەنووسم و شیعرەکان ورد دەخوێنمەوە، نموونەی خوێندنەوەو خوێنەری وا زۆر کەم بێت و بەڵکو زۆر لە خوێنەرەکان نەك شیعرەکان ورد ناخوێننەوە، بەڵکو رەنگە هەر نەیخوێننەوەو تاقەتی خوێندنەوەیان نەبێت، بەس کاری (لایك)بزانن، ئەمەش ماڵی شاعیر وێران دەکات و دەبێتە هۆی هاندانی لەسەر نووسینی شیعری خراپ، ئەم بۆچوونانەش لێرەدا دەیاننووسم رەنگە وا نەبن، بەڵام سەلیقەی شیعریی من ئاوها دەڵێت، ئەم رایانەش تەنیا لەسەر شیعرەکانن و هیچ پەیوەندی بە خودی شاعیرەکانەوە نییە.

1// شەکەت تر لەجادە … سوهەیلا مێهەمی:

سەبارەت ئەم شیعرە دەتوانین بڵێین چەندان بابەت تێکەڵکراوە، زمانێکی زبری(زبر بە مانای توند نا بەڵکو رەکیك و شلۆق) تیا بەکارهاتووە، هەڵەی زمانەوانی زۆری تێدایە، هەروەها بازدان هەیە لە سەبجێکتێکەوە بۆ سەبجێکتێکی تر وەك ئەوەی سەرەتا بە خود دەستپێدەکات دوایی دێتە سەر واقیع و خەمەکانی خۆی و پاشتر ئاوها

جێكۆڕكێ بە زاراوەو مانا دەكات:
أ- بەخەێاڵێكدا نووستوم (خەیاڵ)
ب- چەندەم بێ تۆ درێژ (خود)
ج- رووناك كچێك بوو (كچێك)
د- رێگا درێژ دەبێتەوە (ڕێگا)
چاوم پڕ ناكات لە شەقەی باڵی سپێدە
دارستان وەهمێكە
*

ببینن پاشتر دێتە سەر ڕێگا و پاشان خۆی و دواتر دارستانەكە؟ كام دارستان؟ كە پاشگری (كە)ی پێوەلكێندراوە مانای دەزانرێت كامەیە بەس خوێنەر هیچ بیرۆكەی نییە سەبارەتی، ئەمەیە بازدانەكە.

هـ- ژنێك بە عادەتی عەسرەكانی… پاشان …. كچانی شین (ژن- كچ)

و- ئەنجا دێتەوە سەر خۆی و ژنان: عادەتەكانمان ئاسایی ئەچێ (خۆی- ژنان)

ز- دوو نیوەدێڕی ناتەبا:
زستانەكانی هێلانە
ژمارەی پێڵاوەكانی ئەم ناوە…………(زستان- پێڵاو)

ی – پاشان دێتە سەر :
پەرستیار/و خوێن /و هەرێمی دووكەڵ /و كۆڵبەرو…. هتد (4 ئۆبجێكتی تێكەڵ)

هەروەها لەم شیعرەدا چەندان هەڵەی زمانەوانی هەیە وەك:
1- بەخەێاڵێكدا نووستوم ………راستییەكەی: بە خەیاڵێك نووستوم
2- هەر بێ شۆخی….راستییەكەی؛ هەر بێ شۆخیی، چونكە بە یەك (ی) دەبێتە شۆخ.
3- یادەوەری بەرد باراندی…راستییەكەی: یادەوەریی بەردی باراند
4- لە بروسكەی قاقای تەوەر…….راستیەكەی: لە بروسكەی قاقای تەور
5- عادەتەكانمان ئاسایی ئەچێ
لاواز بەشێكە
لە ژیان
راستییەكەی: عادەتەكانمان ئاسایی ئەچن
لاوازیی بەشێكە
لە ژیان
6- دەبمە مرۆچە كۆ دەكەمەوە
راستییەكەی: مرۆچە كۆ دەكەمەوە.
7- مەمكی بێدەنگی لە دەم
دەنێ خۆم و
زام هەڵدەمژێ

راستییەکەی: مەمکی بێدەنگی لە دەم
دەنێم و
زام هەڵدەمژم
یان: مەمکی بێدەنگی لە دەم
دەنێ و
زام هەڵدەمژێ
8- ئۆقرەیەکانی لێ ون کردووم ... ئۆقرەیی (کۆ –جمع) ناکرێتەوە کەواتە:
ئۆقرەیی لێ ون کردووم
تەماشای ئەم بازدانە ناشرینانە بکەن لە 3 دێڕدا:
دڕکی ئازار چاو لە قاچ
دادەگرێ.............................(وێنەیەکی مەحاڵ و ناگونجاو: چاو داگرتن و ئازار)
پەنجەرە لێڵەکانی ئەم ناوە
رکابەری بێ بەرامبەری تراژیدیاکانن
ئەو شەبەقدانەوەی دووری جادەکان.......... وێنەیەکی تری ناکامڵی شیعریی(پەنجەرە، رکابەری تراژیدیا، شەبەقدانەوە) دەشبوو شەوقدانەوەی بنووسیایە. چونکە شەبەق : شەفەقە واتە سپێدە. رەنگە چاوی لە گۆرانییەکەی حەسەن زیرەك کردبێت کە ئەویش هۆنراوەی مامۆستا پیرەمێردی شاعیرەو پاشتر لێی تێکەڵ بووبێت کە دەڵێت: (شەبەقدانەوە) چونکە خۆی (شەبەق شەوقەداتەوە)یە‌.
9-چەندەم بێ تۆ درێژ... راستییەکەی: چەندە بێ تۆییم درێژ ... یان ...... بێ تۆییم چەندە درێژە...
* میتافۆڕێکی ناگونجاو: بڕبڕەی زەردی کۆڵبەری.... (رەنگی زەرد تەعبیرێکی هەڵەو لەقە بۆ بڕبڕە) وێرای ئەوەی کە بوو بە سیفەت ئەوا دەبێتە (کۆڵبەریی)
تێبینی: گەر خوێنەرێك بڵێت هەموو ئەم هەڵانە خەتای ڕژێمی دیکتاتۆری ئەو پارچەیەی کوردستانە کە نەیهێشتووە ڕێزمان و ئەدەبی کوردی لە قوتابخانەکاندا بخوێندرێت، ئەوا ئێمەش دەڵێین شاعیر دەبوو نەکەوێتە ژێر ئەو فشارانەوەو بگرە بە پێچەوانەی ئەو خواستە تۆتالیتارەوە زۆر پتەو و سەنگین بینووسیایە.
پاشان ئەم وێرانکردنە‌ی زمانی کوردی بەبەکارەێنانی زمانێکی لەق و شکاو؛ دانانرێت بە داهێنانی شکاندنی زمانی شیعر لە‌ پیناوی نوێگەریدا، بەڵکو هەر ئەمەندەیە توانای شاعیرەکەی و بەمەش زۆر لە ئاستی شیعر دێتەخوار.

2// مێدڵ … چرێ زەند

ئەم شیعرە کورتە؛ هەر گێڕانەوەیەکی رۆژانەی ئاسایی شاعیرە وەکو یادەوەرییەك یان تەنزێکی کۆمەڵایەتی، گەر لەجیاتی شێوەی ستوونی کۆپلەکە بەشێوەیەکی ئاسۆیی بینووسینەوە ئەوا دەبێتە چیرۆك نەك شیعر، چونکە لە شیعرییەتی زمان خاڵییە، ئەو باسی دڕانی سەر ئەژنۆکانی کاوبۆکەی دەکات بە منداڵی بەهۆی هاروهاجی خۆیەوە، بەڵام ئێستا خەڵك بە ئەنقەست سەرئەژنۆی کاوبۆکانیان دەدڕێنن، چونکە بووەتە مێدڵ، ئەمە چ ئاستەمییەکی تێدایە بۆ تێگەشتن و نووسین؟ چەندێك شاعیرەکەی خۆی ماندوو کردووە شتێکی تازەو جوان و جیاوازمان پێشکەش بکات؟ من کە ئەم تێبینی و سەرنجانە دەنووسم بەس خەمی شیعرمە ئەگینا هیچ کام لەم شاعیرە بەڕێزانە ناناسم و وابزانم خوێنەرانی ئەمڕۆش هێندە هوشیاربوونەتەوە لە ناو و نازناو بگەڕێن هەتا بابەتێك بخوێننەوەو بابەتیانە لێی تێبگەن، (نووسەر وەکو کەس چ پەیوەندی بە ناوەڕۆکی بابەتێکەوەیە وەکو نووسین) لە حاڵێکیشدا ئەگەر ئەم نووسینە بڕوای پێ هێنان و قەناعەتەکانی گۆڕین ئەوا با هاوڕای بن، ئەگەر نا با پشتگوێی بخەن و هەر لەسەر قاڵبە کلاسیکی و عادەتیەکانی خۆیان بەردەوام بن و شیعر بخوێننەوە.
نموونەی ئەو راستییەی سەرەوەش تەنیا رەنگە لەم کۆپلەیەی شاعیردا پێشچاو بکەوێت و درکی پێبکرێت:

دڕانی سەرئەژنۆکانی پاتۆڵەکەم،
چیتر نیگەرانی دایکم نەدەبوو
مێدڵ نوێی ئەمڕۆ دەبوو.

3// ئوتێل سندباد … دڵشاد عەبدوڵڵا

زمانی شیعر ئەگەر تێکەڵ نەبێت لە فەنتازیاو ئیستاتیك و سیحری وشە دەگمەنەکان کە پەلکێشی خوێنەر دەکەن بۆ قوڵایی ماناکان و ساکان و زمانی لا دروست دەکەن دەبێت چی بێت؟
دە لەم شیعرەدا دەبینین زمانی گێڕانەوە زاڵ بووە بەسەر کۆی بارستایی شیعرەکەداو زۆرجاران هەر زمانی رۆژانەیە و راستەوخۆ دەربڕینەکانی پێ داڕێژراون. بۆ نموونە تەماشا بکەن چۆن زمانی گێڕانەوەو تاکلایەن قەڵەمی شاعیر قۆڵبەستدەکات و هەر لەسەر ئەو سادەییەش دەیهێڵێتەوە تا کۆتایی:

ئوتێلێک لە سەر شەقامێکی لاچەپی شارێکی بچووک،
وەک سیمرخ نیشتبوو.
چاوم دەچووە سەر پەنجەرەی ژوورەکانی

ئاسنی ژەنگاوی کەتیبە و پەردەی کۆنی خەتی سووری پان
*
نە ڕۆژێک کەسێکم بینی لە ئوتۆمبیل دابەزێ و بچێتە ژوورەوە
نە خزمەتچییەکم بینی جانتا بۆ کەسێک هەڵگرێ
ئەوەی لەوێ دەژیا، هەندێکیان نەفەری دائمی بوون
*
ئەنجا با بێینە سەر تێکەڵکردنە دژیەکەکانی وەسفی ئوتێلەکە:
جارێك دەیشوبهێنێت بە کەشتی تێکشکاوی ناوەڕاستی دەریا، جارێکیش بە دوورگەی بچووك، جارێکی تر بە شار، دواتریش هەر بە ئوتێل، کە ناتەبایی و ناکۆکی دروست دەبێت لە نێوان ئەو شوبهاندنانە، بە تایبەتی کە زنجیرەیەکی ئاشکرا یان نهێنی نەبێت بەیەکیانەوە گرێ بداتەوە.

لێرەدا تەماشای هەر چوار حاڵەتەکە بکەن:

-1
سەرنشینی کەشتیەکی تێکشکاوی ناوەڕاستی دەریا چ پێویست بە ناسینە؟
*
-2
دوورگەیەک بوو ئەو سندبادە لە ئاوی بێ پایانی خەونم.
*
-3
مێژووی شارەکان ئەو کەسانە دروستی دەکەن،
*
-4
ئوتێلێک لە سەر شەقامێکی لاچەپی شارێکی بچووک،
*
من هۆکاری ئەم سادەبوونەوەو هەڵانە لە بەهێند وەرنەگرتنی بایەخ و دنیای شاعیردا دەبینمەوە کەوا هەر سەرپێیی دەست دەکات بە نووسینەوەی شیعرو بەس بە بیردا هاتنی بیرۆکەیەك نووسینێك دادەڕێژێت و رەنگە پێداچوونەوەشی بۆ نەکرێت و ناوی شیعری لێدەنرێت، دەبێت ئەمە چ سوودێك بە شیعرو شاعیرو خوێنەران بگەیەنێت، جگە لە نزمبوونەوەی ئاستی شیعرو شاعیر؟ کەواتە قەیرانەکان تەنیا لە نەبوونی شوانێکی دەسێزدا نییە، بەڵکو هەموو لایەنەکانی تری ژیانمان هەر لە ئابووری و بەڕێوەبردن و رامیاری و کۆمەڵایەتی و وێژەیی و هونەریی و زانستی و کشتوکاڵیی و پیشەسازیی و نەخشەداڕێژی و...تاد کاول بووەو هیچی بەسەر هیچەوە نەماوە، ئێمە

لە زۆر باردا وەك ئەو كەسە مامەڵە دەكەین و دەبینین كە بەس خۆی و ئەو ژینگە بچوكەی دەوروبەری دەبینێت و دەكاتە پێوەر، كە ئەم حاڵەتانەش تەنیا لەو 3 شارەی ئێمەدا هەن، باوەڕ ناكەم لە هیچ شوێنێكی تری سەر زەوی ئاوها ئاستی ئەدەب و شیعرو هونەر داتەپیبێت. شاعیری فەرەنسی بەناوبانگ ڕامبۆ زۆر لەو شیعرانەی بەدڵی نەبوون دەیدڕاندن و دەیسوتاندن، تا لە ئاستی شاعیرێتی و شیعرەكانی كەم نەكاتەوە، ئەمە لە كاتێكدا بوو زۆر لە شیعردۆستان راشیان لەو شیعرانەی بوو كە دەیسوتاندن.

4// بەسەرچووین … هاوكار موسا

لەم شیعرەدا خوێنەر توشی بێزاریی دەبێت، بەوەی بابەتەكەی هی شیعر نییە، بەڵكو مەسەلەیەكی كۆنی ئەنتۆلۆژییەو سەدان و هەزاران جار بە شێوەی جیاوازترو سەركەوتووتر لەم شاعیرە دەربڕینی لێكراوە، بۆنموونە ئەو چەندان جارو بە چەندان جۆری جیاواز تەعبیر لە یەك مانا دەكات كە ئەویش بێ ئیختیاریی مرۆڤە لە ژیندا بۆ نموونە ئەو ئاوها دووبارەی دەكاتەوە و دەڵێت:

-1

بەبێ ئارەزو فڕێ داوەتە سەرزەوی.

-2

هیچ كەسێك بەیەكسانی لە دایك نابێ

-3

هەڵە هاتم

-4

پێویستە مرۆڤ بە خواستی خۆی لە دایك بێ

-5

كە كۆتا ساتی مرۆڤ دەنێو سكی دایكەوە نووسرا بێ

*

ئەمە لە لایەك لە لایەكی تر هەڵەیەكی تری زەق كە ئەم شاعیرە تێی كەوتووە، بەرپەچ دانەوەی خۆیەتی و دروستبوونی نەگونجاوییە لە ناو شیعرەكەیدا لە رووی ماناوە، ئەو لە لایەك خۆی بە (هیچ) ناودەبات و لە لایەكی ترەوە خۆی بە (بیركەرەوەو ژیانكەر)ناو دەبات، با دیقەت لەم دوو كۆپلە جیاوازە بدەین:

-1

پرسی ژیانیان بەمن نەكرد

لە تابووتێك بەولاوە هیچی دی نیم.

بەبێ پرس و ڕاوێژ منیان فرێدایە نێو ئەم مەنفایە!
*
-2
ئەركم نییە لەسەر زەوی و بە كەڵكی ئەم ژیانە نەزۆكە نایەم
من لە بەینی ئەم دووڕیانەدا بوێرانە بیر دەكەمەوە
بیركەرەوە هەمیشە ڕەنگە بژی.

جێی خۆیەتی لێرەدا جارێكی تر بپرسمەوە ئایا دەبێت نووسینی شیعر ئەوەندە سادەو ئاسان بێت و هەر كەسێك هەڵبستێت شتێك بنووسێت و ناوی شیعری بەسەردا ببڕێت؟ خۆ كە شیعر لە قاڵبە كلاسیكییەكەی ئازاد كرا مانای ئەوە نەبوو پەیڕەوی هیچ ڕێساو مەرجێكی زمان و شیعری تێدا نەكرێت!
لە زۆر باردا هەق وابوو خاوەنانی ئەم جۆرە نووسینانە چاو لە لەتیف هەڵمەت و جەلال بەرزنجی بكەن كە زانییان دنیای شیعر وێران بووەو خوێنەریشی نەماوەو ئەوەی پێیان بوو لە داهێنان لە لوتكەی بەخشیندا پێشكەشیان كرد و پاشتر ژانرێكی نوێ تاقیدەكەنەوە كە پڕ خوێنەرترینە و روویان كردە رۆمان، وەك (ڕۆمانی: گەشتێك بە ڕێگەی خەون … نووسینی جەلال بەرزنجی) (ژنە جنۆكەكانی شێمەحموو) و زۆر شاعیری تر….
……………………